

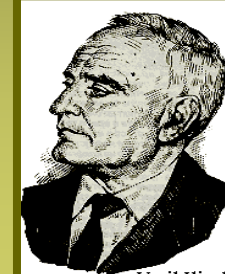
ЧОРБАЦИ ТЕОДОС

(драма во три чина)

ВАСИЛ ИЉОСКИ

VASIL ILJOSKI

Vasil Iljoski

1

проф.Горан Станикевски-Горјански

ПРЕДАВАЊЕ

**Македонскиот јазик
меѓу двете светски војни**

Притисни Shift+F5

Македонскиот јазик меѓу двете светски војни

- Поделбата на Македонија меѓу соседните држави, по балканските војни, го отежнал општествено - културниот и просветно - образовниот живот и ја усложнил јазичната ситуација во Македонија. Овој настан има погубно значење за македонскиот народ.
- Притоа во периодот меѓу двете светски војни во Македонија, во зависност од нејзината поделба, во официјална употреба се наметнуваат јазиците на соседните држави:
во **јужниот дел (Егејска Македонија)** - грчкиот; во **северниот дел (Вардарска Македонија)** - српскиот; во **источниот дел (Пиринска Македонија)** - бугарскиот;

ВАЖНО

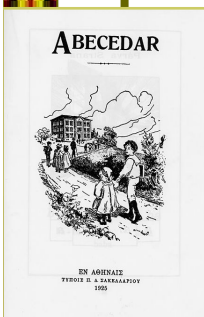
- Овој период се карактеризира со асимилаторска политика на соседните држави спрема Македонија и македонскиот народ. Оваа политика речиси го згаснува македонското национално осознавање, особено до триесеттите години на 20 век.
- Оваа ситуација се подобрува во периодот од триесеттите до почетокот на четириесеттите години, иако се одвива во мошне неповолни историски околности. Македонскиот јазик во текот на целиот овој период е забранет во официјална употреба, во согласност со законските акти на државите во чиј состав влегоа деловите од Македонија.

ВАЖНО

- Најостри мерки против македонскиот народ се спроведуваат во **Егејска Македонија**, во составот на Грција: македонскиот јазик се забранува со посебен закон дури и од домашна употреба, а врз Македонците кои не го почитуваат овој закон се применуваат строги казнени мерки. Ваквата прогресивна политика на Грција била поставена и пред Друштвото на народите. Под тие притисоци грчката влада пристапила кон изготвување на буквар по македонски јазик-**Абецедар** (1924).
- **Абецедарот** содржел кратки четива на македонски јазик, наменет за учење на азбуката, бил напишан на лерински говор, на латиница, но никогаш не нашол практична примена, поради отпорот на грчките власти. И покрај тоа, Абецедарот значи официјално признавање на македонското население и македонскиот јазик.
- Прашањето за отворање македонски училишта во Грција, повторно било актуелизирано во 1935 година, но не било решено.

- Во **Вардарска Македонија**, во составот на Кралството на Србите, Хрватите и Словенците (подоцна преминува во Кралство на Југославија), во официјална употреба бил наметнат српскиот (односно српскохрватскиот јазик). Тој бил јазик на администрацијата, на образованието, и се применувал во сите сфери на јавната комуникација. Македонскиот јазик бил сведен на дијалектен јазик за домашна употреба. И покрај тоа, македонскиот јазик наоѓа своја поиздигната употреба под форма на регионална литература.

Тој станува јазик на театарската сцена: се пишуваат и се изведуваат драми на македонски јазик. Оваа форма се сообразувала со театарската традиција да се пишуваат и сценски да се изведуваат фоклклорни драми на народен говор на повеќе театарскр сцени во тогашна Југославија. Ваквата активност во Македонија започнува со драмата **Ленче Кумановче** (1928), подоцна преименувана во **Бегалка**, од Васил Иљоски, напишана на кумановски говор, но е позабележителна со изведувањето на драмата **Печалбари** (1935)

ВАЖНО

- Наместо на својот роден говор, дојранскиот, **Антон Панов** го напишал својот драмски текст на западномакедонско наречје. Со тоа се сообразил со воспоставената практика на издигање на западното македонско наречје на рамниште на јазик на литературата. На овие заложби се надоврзува и **Ристо Крле** со драмата **Парите се отепувачка**, што ја напишал на својот роден струшки говор.
- Овие драми го раздвижуваат културниот живот во Македонија меѓу двете светски војни и ја афирмираат употребата на македонскиот јазик.
- Книжевните појави на македонски јазик се остваруваат и во поезија. Тоа особено доаѓа до израз со објавувањето на **Бели Мугри** (1939) од **Кочо Рацин**. Со излегувањето на оваа книга, официјалната југословенска администрација се соочила со податокот дека македонскиот јазик доживува еманципација на литературен јазик.

ВАЖНО

- Рациновите **Бели Мугри** и ја зацврстиле улогата на **централните македонски говори како основа за македонскиот литературен (стандарден јазик).**
- Во **Бугарија** македонскиот јазик е забранет за официјална употреба, а асимилаторската политика на Бугарија имала цел да го уништи македонскиот национален идентитет. Во овој период **Пиринска Македонија** претставува глува провинција во составот на бугарската држава. Македонскиот културен живот во Бугарија доаѓа до израз преку активноста на македонската емиграција во Софија, организирана преку Македонскиот литературен кружок. Меѓу позначајните книжевни појави од овој период се издвојуваат поетските збирки од **Коле Неделковски**: М'скавици (1940) и Пеш по светот (1941).

ВАЖНО

- Од 1944 до 1948 година во **Пиринска Македонија** (во составот на НР Бугарија) заживува употребата на македонскиот литературен јазик преку отворање на училишта, театар и преку други форми на културна еманципација на македонскиот народ.
- По втората светска војна литературно - јазичните заложби на македонски ориентираната емиграција во Бугарија се приопштија кон својата македонска матица.

ВАЖНО

Македонската литература меѓу двете светски војни

- Во периодот меѓу двете светски војни и покрај тешките услови, распарченоста на Македонија, забраната да се употребува македонскиот јазик, сепак македонската литература има свој подем.
- Особено се развива поезијата и драмата. **Поезијата** како продолжение на народната песна и песните на Константин Миладинов, а **драмата** како можност преку театарот да се допре до широките народни маси.

ВАЖНО

Васил Иљоски

ЧОРБАЦИ ТЕОДОС

(драма во три чина)

ЛИЦА ШТО УЧЕСТВУВААТ

ТЕОДОС, богат трговец и лихвар
КЕВА, негова жена
ТОМЧЕ, син на Теодос
СПИРО, слуга на Теодос
НАЦА, слугинка, жена на Спирос
СТОЈАНКА, сиромашна девојка
ЕФКА, нејзина тетка
АРСО, бакал
ПОЦКО, христијански Циганин
ПЕТРИЈА, негова жена
АМПО |
ЃОРГО |
РИСТЕ |
КОЛЕ \ нивни синови
ЦОНКА, нивна баба
СЕЛАНЕЦ
ПАНКО, коџабашија
СВИРАЧИ

Дејството се случува во Скопје, во турско време,
еден есенски ден пред пладне.

Васил Иљоски (1902-1995)

- **Васил Иљоски** е продолжувач на започнатата драмска и театарска традиција во Македонија и поврзувачка нитка со современата македонска драма.
- Тој творел цели педесет години придонесувајќи во развојот на драмското творештво.

Vasil Iljoski

Роден е во Крушево, една година пред Илинденското востание. По востанието, татко му отишол во Куманово да бара подобри услови за живот и работа. Десетина години подоцна целото семејство се преселило во Куманово. Таму Васил иљоски го завршил основното училиште и гимназијата. Му помагал на татко му во неговата столарска работилница, со цел да го продолжи неговиот занает. Но, тоа не се случило.

Се запишал на Филозофскиот факултет во Скопје, по ослободувањето бил директор на Првата гимназија, потоа работел во Народната библиотека и како професор по македонски јазик во Вишата педагошка школа.

ВАЖНО

Автор е на многу студии и публикации од областа на јазикот и литературата, поради што е еден од првите академци на МАНУ (Македонска академија на науки и уметности).

Негови попознати драми се:

„По матурата“, „**Бегалка**“, „**Чорбаџи Теодос**“, „Биро за безработни“, „Чест“, „Два спрема еден“, „Кузман Капидан“, „Окрвавен камен“ и др.

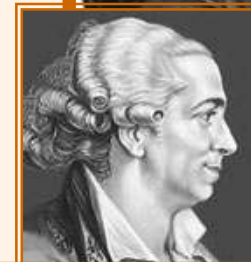
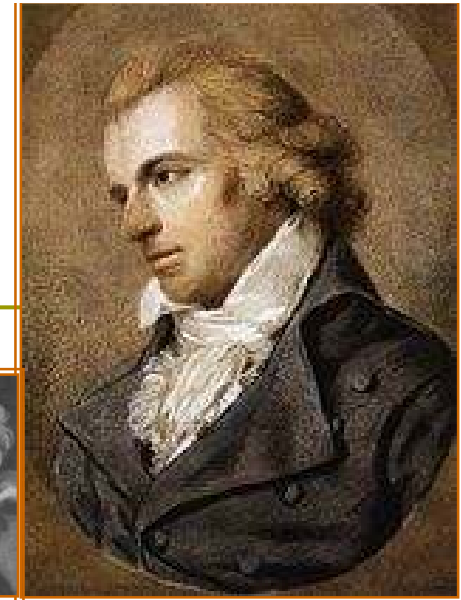
ВАЖНО

Комедија на интрига

- **Комедија на интрига е комедија кога смешното во неа произлегува од повеќе ситуации, во кои се вплеткани повеќе личности, на кои им се случуваат неочекувани пресврти и недоразбирања.**
- **Познати комедии на интрига се: „Интрига и љубов“ на германскиот писател Ф. Шилер и „Севилскиот берберин“ на францускиот комедиограф Бомарше.**

ЧОРБАЦИ ТЕОДОС

- **„Чорбаџи Теодос“** е комедија на **интригата** што ќе ја подметне итриот Арсо за да го исмее чорбаџијата. Инспирирана е од анегдотата за присилното кумство. Освен тоа, во неа има многу битови и социјални елементи.
- **Темата** е забранетата љубов на двајца млади.
- **Идејата** е да се исмее надуениот чорбаџиски свет.
- Драмата се случува во Скопје, во турско време.
- Драмата е составена од **три чина**, а **драмското дејствие** е развиено **во четири етапи**: експозиција, заплет, кулминација на заплетот и расплет.

СОДРЖИНА

1 ЧИН

На почетокот е прикажана куќата на Чорбаџи Теодос, рано наутро, кога сите се будни, освен чорбаџијата. Преку смешните сцени се претставени односите во семејството. Имено, часовникот застанал и на сите им е страв да го разбудат чорбаџијата. Тој треба на време да стане за да оди да го види лозјето на Арсо, кое ќе му го земе заради неговите долгови. Жена му на Теодос, Кева, се туфка дали да влезе кај мажа си. Таа знае дека тој секако ќе и забележи, и ако го разбуди прерано и ако го разбуди предоцна. И нивните слуги, Наца и Спиро, исто така не сакаат да ризикуваат и тие да бидат виновни за нерасположението на господарот. Затоа одбиваат да го разбудат.

ВАЖНО

Во куќата доаѓа и Ефка, која сака уште еднаш да ја помоли Кева да зборува со нејзиниот маж за Стојанка и Томче. Таа е тетка на Стојанка, сиромашна, но убава и вредна девојка, која сака да помогне во остварувањето на нивната љубов, за која Теодос не сака да чуе. При убедувањето таа ќе и рече на Кева:

Ефка: *Другачки сме, сестро, се знаеме уште од малечки, можеме да си кажеме баре маките... не`омажија за невидени и нечуени...А тие што си ги сакавме, ги оженија за други...Ете, толку години поминале, а меракот трае и тлее како запретан жар во срцето...И само пече и боли.*

ВАЖНО

Преку овие зборови се гледа **судирот на старото и новото**. Нив ги омажиле родителите за оние што им ги одбрале, но повеќе не мора да биде така.

Се појавува **Томче**, убаво момче, со тенки мустачиња, густа кадрава коса, убаво облечен, но целиот блед, потиштен и огорчен. Во разговорот со мајка си, тој е решен одлучно да му се спротивстави на таткото и да ја земе за жена Стојанка. Се сили, дури и тргнува да го тепа. Но, кога му велат да го разбуди за на лозје, тој се повлекува, го покажува својот страв и нерешителност.

ВАЖНО

Никој не се осудува да го разбуди и на крајот чекаат тој сам да стане.

Неговото будење и неговата личност се комични од почетокот до крајот на драмата. Всушност, и **целта** е таа: да се исмее чорбацијата, неговото однесување, неговото претерување.

Кога станува, сака сите да се вртат околу него, да му помагаат, да го облекуваат, да го четкаат до последното влакно, да не му остане ни една трошка нечистотија на него. Тој е големиот газда.

ВАЖНО

Томче доаѓа да зборува со него, но не храбро како што посакува туку со наведната глава. Иако ја искажува својата желба и намера, тој не може да му се спротивстави на татковото бескомпромисно НЕ.

Смешна е и појавата на **слугата Спиро**, кој понекогаш се заборава и зборува исто како Теодос, повторувајќи ги неговите зборови и имитирајќи му го гласот и начинот на зборување. Иако тој воопшто не мисли така, му вели на Томче дека Стојанка не е за него, дека таа имала црно под ноктите, дека е нечиста и недостојна.

ВАЖНО

Пред да тргне на лозје, Кева уште еднаш се обидува да зборува со Теодос за Стојанка, но тој и` одвраќа:

Теодос: *А и каква може да биде девојка од таква куќа? Татко и` самарџија. Со него ли да се засватам? Поарно самар на грбот да си ставам. Таа да ми влезе во куќава! Каков ред, каква чистота ќе биде? Не врткај ме повеќе, работа ме чека, не е ред!*

ВАЖНО

2 чин

На почетокот од **вториот чин** е претставена чистата и силна љубов меѓу Томче и Стојанка, но и притисокот кој таа го врши за побрзо разрешување на ситуацијата. Таа вели дека до вечер мора да знае дали тој ќе ја земе, зашто други момчиња се интересираат за неа, а и за да не се посрамува пред светот.

Арсо, пак, на пат кон лозјето кое го изгубил заради долгот кон Теодос, смислува начин како да си го задржи. Тој е ведар и расположен иако се наоѓа во таква ситуација.

Дејствието се префрла на група Цигани кои бараат нов кум за бебето што им се родило, бидејќи стариот умрел. Според нивниот обичај, првиот што ќе најде треба да им стане кум.

Арсо ги здогледува и почнува да си замислува колку би било убаво прв да нагази Теодос, за да може да му се потсмева.

ВАЖНО

Прво налетува пијан селанец, кого Арсо едвај успева да го одврати. Му нуди да оди кај него дома каде ќе му дадат газија и сол, но сомничавиот селанец не може да прифати дека некој ќе му даде нешто без пари или друга услуга. Арсо успева да го убеди дека на тој начин сака да си ги искупи гревовите, а симпатиите и довербата ја добива кога му кажува дека се тие исти, дека и тој чека пајак-крвопиец кој заради долгови ќе му го лапне лозјето.

По него се појавува Спиро, слугата на Теодос, кого исто така многу тешко ќе го врати, но сепак успева. Му дава клуч од дома, кој божем го заборавил кај себе, па неговиот не ќе имаат со што да заклучат. Ако не оди Спиро, ќе мора да оди Арсо, па така Теодос повеќе ќе се нервира чекајќи го да се врати.

ВАЖНО

Конечно, патот е расчистен и се појавува Теодос. Тргуваат заедно кон лозјето, но Арсо се подвраќа божем заборавил нешто таму каде што прилегнал да го чека, а Теодос продолжува самнагазувајќи право на бебето од Циганите. Тој се наоѓа во небрано, но никако не сака да прифати да им биде кум.

ВАЖНО

3 чин

Дејствието се случува на Арсовото лозје, каде Теодос ја проценува неговата вредност. Таму доаѓаат Ефка и Стојанка. Арсо се обидува да и помогне на Стојанка и да го одоброволи Теодос. И покрај фалбите на Арсо, дека таа е убава, вредна, брза, чиста, Теодос се однесува надмено, не сака да ја погледне и луто ја навредува неприфаќајќи ја чашата со вода од нејзината рака.

Се слушаат свирки од далеку и се приближуваат Циганите за да го развеселат нивниот нов кум. Арсо ликува заради чувството што тие го предизвикуваат кај Теодос. За уште повеќе да си поигра со него, му вели да се скрие во колипката која е нечиста и полна со болви. Но, Теодос ќе мора и таа грозотија да ја испрати, само за да избега од поголемото зло.

ВАЖНО

Циганите со свирките, мезето и ракијата, се подготвуваат да си одат, бидејќи не го нашле мирен, Теодос излегува од колибата, целиот извалкан и прекриен со слама. Од мака, иако прво одбива, тој заседнува и почнува да пие со Циганите, прво од чаша, а потоа и од заедничкото шише. Тој никогаш не пиел алкохол, не пушел, а најмалку помислувал да седи со Цигани и да го прави тоа со нив. Не може да се помири со тоа што му се случува и вели:

Теодос: *Јас на овој ред! Јас ова да го дочекам во мојот живот...Е, што ти бил животот. Лажовен, лизга: одиш, одиш, исправен, силен, чист и одеднаш паднат во кал, извалкан, смачкан... Живот!...*

ВАЖНО

Циганите и Арсо успеваат да го фатат Теодоса и на оро, па дури и да го заводи оро, како вистински кум.

Доаѓаат жените, Кева и Наца со ручекот и не можат да им поверуваат на очите. Тогаш и Теодос се освестува и почнува да го негира и одбива кумството. Се појавува и Томче, и тој како татко му опијанет. Решен е да го истера своето по секоја цена. Тој дури се заканува со нож, дека ќе се избодет, ако татко му не му даде благослов за Стојанка. Теодос, сосема избезумен, очаен, цигански кум и самарџиски сват, не може да најде излез. Тогаш Арсо, во замена за лозјето, му нуди помош. Му предлага да му дозволи на Томче да ја земе Стојанка, но и да го земе кумството. Томче се би направил за својата љубов и ја прифаќа спогодбата.

Теодос исмеан дури и од слугите си заминува да се скрие од срамот.

ВАЖНО

ЕТАПИ ВО ДРАМАТА

Четирите етапи во драмата се:

1. **експозиција**- семејната атмосфера и прикажување на доминантниот лик;
2. **заплет**- воведување на конфликтот меѓу Арсо и Теодос;
3. **кулминација**- подметнувањето на кумството;
4. **расплет**- ослободување од кумството и дозволата за женидба.

ВАЖНО

ЛИКОВИ

- Во **комедиите на интриги**, ликовите не се целосно изградени, туку се **типизирани** (со нагласени особини).

Чорбаџи Теодос е претставник на власта и парите. Тој сите ги гледа од високо, со понижување, потценување и ароганција (и жена си и сина си). Тој е жртва на сопствените предрасуди и фрустрации.

ВАЖНО

Арсо е претставник на средниот сталеж кој се` повеќе тоне заради крвопиите како Теодос. Тој е благороден човек кој освен на себе си, сака да им помогне и на другите (на Стојанка и на Циганите). Ја смислува целата интрига затоа што е бистар и снаодлив, зашто е ведар дух, а и сака да го види својот крвник малку да падне за да го исмее и барем малку да му биде полесно на душата.

Томче е младо момче кој е носител на новото, поинакво сфаќање, кој сака да се ожени од љубов за многу сиромашна девојка. Тој е патријархално воспитан, го цени, почитува и се плаши од својот татко. Без негово одобрение тој нема да се ожени.

ВАЖНО

Кева е сопругата на Теодос која би требало да живее убаво, богато и лагодно. Но, во патријархалниот дух и таа му е потчинета, работи се` за да му угоди на домаќинот, се плаши од него и од неговите бурни реакции, се плаши да му се спротивстави и да го каже своето мислење.

ВАЖНО

Цитат за овој час: Татко ѝ самарџија. Со него да се засватам?
Поарно самар на грбот да си ставам.
„Чорбаџи Теодос“

КРАЈ

ДОПОЛНИТЕЛЕН МАТЕРИЈАЛ

(информативно)

ВАСИЛ ИЉОСКИ (1902-1995) Васил Иљоски е првиот од македонските драмски писатели чии дела се прикажани на сцената на Скопскиот народен театар меѓу Двете светски војни и кој повеќе од шест децении активно ја негувал драмската литература. Роден во Крушево, но со родителите се преселил во Куманово, каде што го оформил основното и гимназиското образование. Филозофскиот факултет го завршил во Скопје, потоа како професор работел во Куманово и во други градови. По ослободувањето вршел повеќе функции (член на Комисијата за Кодификација на македонскиот литературен јазик и сл.), но најдолго работел како професор на Педагошката академија во Скопје. Васил Иљоски беше меѓу првите 14 избрани академици на МАНУ по нејзиното формирање (1967).

ДООБЈАСНУВАЊЕ

Покрај драмите Иљоски е автор на бројни научни и есеистички трудови од областа на литературата и јазикот и добитник на повеќе литературни награди и признанија. Од првото драмско дело По матурата (1921), па до последните, Васил Иљоски создава творби низ кои провејуваат различни идејни пораки врз различни тематски основи, но сите нив ги обединува авторовиот стремеж за хуманистички односи, најчесто врз комични ситуации. Интересно е тоа што Иљоски некои од своите драми напишани, особено пред Втората светска војна, подоцна ги преработувал под други наслови (Бежанка, Ленче Кумановче - Бегалка; Нагазил човекот - Чорбаџи Теодос; Татко и син - Млади синови и сл.). Негови се и следниве драми: Биро за безработни, Ученичка авантура, Пиши Панче, Чест, Кузман Капидан, Окрвавен камен, Два спрема еден, Допирни точки, Свадба, Смрт за живот ИТН.

ДООБЈАСНУВАЊЕ

Меѓу многуте драми на Иљоски прва прикажана на македонски јазик (1928), и секако најпопуларна, е **Бегалка**. Сижето на драмата раскажува за љубовта на двајца млади од две социјални средини. Комедијата е исполнета со богат народен колорит од песни и игри, што ни дава за право да заклучиме дека тоа е битово-сценско дело. Но исто така можеме да речеме дека таа е драма со изразен социјален конфликт. Преку комика и со лежерност авторот ги разрешува ситуациите кога доаѓа до судир меѓу патријархалните сфаќања на скржавиот деспот Аџи Трајко и силната и света љубов меѓу Бошко и Ленче. Драмата избилува со емоционална-експресивна лексика и фолклор кои Иљоски мајсторски ги внесува преку карактерите на главните личности. Комичното не е цел само за себе, тоа поучува и облагородува, тоа тера да се размислува и дејствува.

ДООБЈАСНУВАЊЕ

Второ дело по популарност на Иљоски е комедијата **Чорбаџи Теодос**. Според вредносните критериуми таа стои на повисоко рамниште од Бегалка, како во поглед на композицијата, така и во поглед на динамиката на драмското дејство. Тоа се одигрува во три чина. Како основа (тема) на драмата е обработена анегдотата за наметнато кумство на новороденче, кое според обичаите мора да го прифати чорбаџи Теодос. Кон тоа Иљоски го придодава и мотивот на „забранетата“ љубов меѓу Томче, синот на чорбаџи Теодос, и сиромашната девојка Стојанка. За да биде ситуацијата покомична се јавува Арсо, кој го наследнува чорбаџијата да биде цигански кум и преку повеќе смешни досетки, успева да си го спаси лозјето и да го пренесе кумството врз синот на Теодос.

ДООБЈАСНУВАЊЕ

Во **првиот чин** кој се одвива во куќата на чорбаџијата Теодос, авторот нè запознава со повеќето личности и особено со карактерот на главниот лик чорбаџијата Теодос, кој додека спие никој не се решава да го разбуди. Кога ќе стане, ги омаловажува сите околу себе. Не сака да чуе за молбата на синот Томче да ја побара за снаа Стојанка, затоа што била црна како Циганка, татко ѝ бил самарџија и имала кал под ноктите. За него жена му Кева ќе рече: Душовадник, живојадник! Во **вториот чин** се појавува бакалинот Арсо и семејството на Поцко, христијански Цигани со новороденче, на кое му бараат кум. Знаејќи дека наскоро треба да помине Теодос, Арсо ги советува Циганите да го остават новороденчето на патот за да го најде Теодос и да му стане кум. Гордиот и до крајни граници смешно-педантен, кој држи до обичаите, со тешко срце ќе ја прифати улогата на цигански кум.

ДООБЈАСНУВАЊЕ

Во **третиот чин** по многу комични ситуации, таа улога со помош на Арсо ќе му ја препушти на синот Томче, а Арсо ќе си го поврати заложеното лозје. Чорбаџи Теодос е надмен, болен чистотник, ситничар, се однесува како деспот, но тој е уште и лихвар и скржавец. Околу него се поставени сите други личности. Нивните судбини зависат од неговите постапки. Чорбаџи Теодос смета дека само тој е тој, сите други се безвредни. Во постапките што му се наметнати ќе се види колку Теодос е немоќен да се извлече и ќе биде предмет на исмејување од сите. Идејата да се изложи на потсмев надуеноста на богатите, Иљоски на најсликовит начин ќе ја осмисли токму во оваа типична комедија.

Цитат за овој час: Татко ѝ самарџија. Со него да се засватам? Поарно самар на грбот да си ставам. Чорбаџи Теодос

ДООБЈАСНУВАЊЕ

□ **ВАСИЛ ИЉОСКИ**

- Васил Иљоски е единствениот македонски писател кој цели пет децении остана ангажиран во областа на литературно драмското творештво, испишувајќи така едно интересно поглавје во историјата на македонската литература воопшто.
- Првиот јасен настап на В.Иљоски во литературата бил со еден драмски текст „По матурата“. Тоа било едночинка, а самиот автор учествувал во неа како актер. Со оваа претстава користејќи една екскурзија членовите на дружината гостувале на неколку други места. Охрабрен од првиот успех В.Иљоски уште поактивно започнал да твори. Некаде во 1926 г. ја започнал работата над своето прво посериозно драмско дело „Бежанка“. По две години веќе бил подготвен за изведба на сцена на Скопскиот народен театар, но под наслов „Ленче Кумановче“. Во периодот пред избувнувањето на Втората светска војна напишал неколку драмски текстови: Нагазил човекот, Биро за безработни и Ученичка авантура.

ДООБЈАСНУВАЊЕ

- Исто така Васил Иљовски го напишал и делото **Чорбаџи Теодос**.
- **Чорбаџи Теодос** за разлика од **Бегалка** претставува типична комедија.
- Во мотивско-тематска смисла нешто како да се повторува од Бегалка пред се мотивот на забранета љубов затоа што во овој случај чорбаџијата има син кој што е вљубен во многу сиромашна девојка. Неговиот татко се противи на ваквиот брак во кој би влегле двајца социјално нерамноправни партнери.
- Други дела на В.Иљовски се: Чест, Кузман Капидан, Млади синови, Допирни точки и др.

ПРЕДАВАЊЕ

од учебникот

(информативно)

Притисни **Shift+F5**

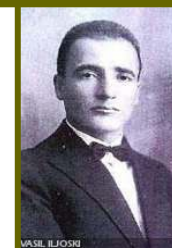
Важно

тенденција, а и со оглед на превирањата непосредно пред избувнувањето на Втората светска војна, нема да биде изведена.

По ослободувањето, Иљоски е директор на Првата гимназија во ослободено Скопје, потоа работи како библиотекар во Народната библиотека и како професор по македонски јазик на Вишата педагошка школа во Скопје. Автор е на бројни студии и публикации од областа на јазикот и литературата и за своите особени заслуги во овие области се вбројува меѓу првите избрани академици на МАНУ. Неговото повоено драмско творештво го чинат драмите: *Пиши, Панче* (1947), *Два сирема еден* (1952), *Чесѝ* (1953), *Кузман Каѝидан* (1954), *Син и ѝаѝико* (1955), *Доѝирни ѝочки* (1959), *Свадба* (комедија, 1976) и *Смртѝ за живоѝ* (1988). Автор е и на две радио-игри за деца: *Први на Марс* (1960) и *Злаѝина рѝѝка* (1961).

VASIL ILJOSKI

Драмското дејство во комедијата *Чорбаѝи Теодос* „се случува во Скопје, во турско време, еден есенски ден претпладне“. Основа на комедиографското дејство е исмевањето на градскиот угледник, чорбаѝи Теодос, од страна на неговиот должник, итриот и весел Арсо, а со помош на циганите христијани во потрага по кум за своето новороденче. Станува збор за класична *комедија на инѝтригаѝа*, што ќе ја инсценира итромамот Арсо за да го исмее овој надуен чорбаѝија со тоа што ќе го стори цигански кум. Комичниот ефект во оваа комедија на инѝтригата е постигнат со преувеличување на типичните одлики во однесувањето на ликовите, при што, во комедијата преовладуваат локалните бои и сценографија, како и фолклорните обичаи на прикажаната заедница. Фолклорните обичаи се воедно конститутивен елемент на комедиографското дејство во сите фази на неговиот развој. Комедијата е реализирана во композиција од три чина. Првиот чин е остварен како експозиција на драмското дејство и се случува во домот на чорбаѝи Теодос. Вториот чин го донесува заплетот на инѝтригата на Арсо и се случува на патот кон лозјата на Водно. Во третиот чин, на лозјето на Арсо, означено како простор на јавната сцена, инѝтригата на Арсо ја достасува својата кулминација и воедно, комедиографскиот расплет.

Експозицијата на драмското дејство во средиштето на случувањето го поставува ликот на чорбаѝи Теодос пред кого сите домашни живеат во страв, и којшто, од друга страна, се јавува како пречка за бракот помеѓу неговиот син Томче и самарциската ќерка Стојанка. Комиката во овој дел од развојот на драмското дејство произлегува од постапката на преувеличување. Во првиот дел од експозицијата со постапката на преувеличување е прикажан стравот на домашните од чорбаѝијата. На сцената наизменично се туфкаат неговата сопруга, Кева, и неговите слуги, Наѝа и Спиро, еднакво немоќни пред дилемата што им ја поставува утрото -

да го разбудат чорбацијата или не. Иако во отсуство, чорбацијата е поставен во средиштето на прикажаниот свет на драмата. Тој е портретиран во нивниот страв, еднакво како и во ироничното укажување на Спирос дека на многумина негови сограѓани им е душман, та не можат да им се обратат ниту за да ги прашаат колку е часот. Причините, пак, за неговото противење на евентуалниот брак помеѓу Томче и Стојанка, што ги открива разговорот на Томче со мајка си, Кева, го откриваат ликот на чорбацијата во неговата господска напернатост во однос на „помалите“ луѓе од него, коишто во неговиот систем на вредности се некако „понечисти“. Неговата самобендисаност на сцената на драмата парадира гротескно зголемена во грижата за сопствената „чиста“ појава, која функционира речиси како симбол на неговата недопирливост во светот на нему потчинетите:

ТОМЧЕ: Ја нејке! А зошто? Каква мана ѝ најде? Кал под нокти? Чудно ми чудо и да е кал, а пак тоа била боја, вапчувала девојката предено за чорапи.

КЕВА: (...) Таков е тој, за него сè да е чисто, сè да е на свое место и сè на време. За Стојанка вели: „Таа да ми подаде слатко со тие нејзини нокти, јас да јадам!“

Всушност, опседнат е од помислата дека некој или нешто може да го извалка него или некој дел од неговата облека, та сите околу него постојано се ангажирани да го четкаат, дотеруваат, да му ги светнуваат обувките, притоа внимавајќи како му ги обуваат и собуваат за да не остават прсти на нив.

НАЦА: Таков е човекот, тежок табиет, кибарлија и самобендисан. Не го гледаш? Кога оди по калдрма, како мачка од камен на камен стапнува. Ако сретне Ѓупци, или сиромав селанин, носот го затнува, дишењето го запира...

Токму врз основа на вака поставената самобендисаност на чорбаци Теодос е овозможено неговото подоцнежено исмевање како цигански кум во третиот чин на драмата. Но притоа, она што ја има силата да го навлече овој вообразен човек на соучество во спиралата на настаните реализирани како циганска ѓурултија, во која неговиот углед на недопирлив неповратно ќе биде загубен – е токму обичајниот начин на опстојување на заедницата.

Обичаите во развитокот на драмското дејство. Патријархалниот обичај на свршување на младите со благослов од родителите му го дава правото на чорбаци Теодос да одлучува за судбината на својот син, но и правото да не ја избере за снаа избраничката на Томчевото срце. Меѓутоа, фолклорното обичајно право му

овозможува и на Циганот Поцко да инсистира токму на кумството на чорбаџи Теодос. Чорбаџи Теодос е имено, првиот што ќе ги пресретне Циганите излезени на патот со бебето в раце во очекување на кумот, којшто прв најде – како што е редот и адетот. Чорбаџи Теодос, кој нималку не се грижеше за волјата на неговиот син во поглед на неговата свршувачка, одеднаш и самиот ќе се најде во ситуација наспроти сопствената волја да биде пристиснат од обичајните стеги. Упаѓа во ситуација, што за него, во најмала рака е неподнослива и незамислива. Комиката на попаѓањето на чорбаџи Теодос во улогата на обврзан како цигански кум е потсилена со задносценската интрига на Арсо, кој ќе се погрижи токму чорбаџи Теодос да биде првиот што ќе го пресретнат Циганите. Така, Чорбаџи Теодос станува жртва на Арсовата интрига, којашто овој му ја поставува токму како *стапица на обичајот*. Стапицата на обичајот е всушност рамковно поставената тема на оваа комедија, што во експозицијата, на глобален план, ја воведува разговорот помеѓу Ефка, тетката на Стојанка, и Кева. Ефка ѝ ја носи веста на Кева дека за Стојанка веќе дошле стројници од друга страна, укажувајќи ѝ дека доколку нешто бргу не се стори од страна на Томче, Стојанка ќе ја дадат за друг. Притоа, обете другарки ќе се потсетат и на сопствената младост и на сопствената судбина на омажени со стројници „за невидени и нечуени“.

КЕВА: Стројници! Леле, кога ќе чуе Томче!

ЕФКА: Затоа ти велам, сестро, ми е жал и за Стојанка, и за Томчета. Што мака видов да ја расипам работата! Ама не сосем, само за еден ден уште. Зет ми многу го бендиса Иле, и да не бев јас, веднаш ќе дадеше збор. И уште денес ако не направиме ништо...тешко и на син ти и на внука ми. Ќе се зацрнат за цел век. Тој со друга, таа со друг. (Воздивнува). Оф, сестро, слатка, ти знаеш каква мака е тоа...

КЕВА: (Низ воздивка). Знаам...

ЕФКА: Другачки сме, сестро, се знаеме уште од малечки, можеме да си ги искажеме баре маките...Нè омажија за невидени и нечуени...А тие што си ги сакавме, ги оженија за други...Ете колку години поминале, а меракот трае и тлее како запретан жар во срцето...И само пече и боли.

КЕВА: Боли...

ЕФКА: А тој, мажот го знае тоа, и сам си има на срце друга што не му ја дале, па затоа ти си му крива, затоа удри на тебе, викај на сиротата жена!

КЕВА: А ти тргај, трпи, свети му, свивај се и топи се како свеќа пред него...Туку, што ќе правиш, домаќин ти е...И тоа го нарекле наречниците...

Доведувајќи го и самиот чорбаџи Теодос во незавидна ситуација на фатен во стапицата на обичајот, Арсо го инсценира и комедиографскиот расплет на „општа

среќа и задоволство“. Го ослободува чорбаџи Теодос од обврската на кум на многудетното циганско семејство на Поцко и Петрија. Кумството го презема неговиот син, Томче, а за возврат добива благослов од татка си да ја побара Стојанка за жена. За своите посреднички услуги итроманот Арсо е ослободен од својот долг кон чорбаџи Теодос и така, овој весел трговец, кој постојано дава на вересија ќе успее да си го зачува лозјето.

Ликовиџе во светот на комедијата се комедиографски типизирани во согласност со патријархалниот устрој на прикажаниот свет. Домашните на чорбаџи Теодос, неговата жена и синот, му се беспоговорно подредени, исто како и слугите во неговиот дом. Млаките бунтувања на вљубениот чорбаџиски син, Томче, при коишто никогаш вистински не ќе се соочи со својот татко, најчесто имаат комичен ефект во којшто доаѓа до израз незрелоста на неговиот младешки инает. Најпосле, таткото и синот ќе се израмнат во пијанството. Стојанка е ќерка на сиромашен самарџија, чија улога ја посочува типичната ситуација на младата девојка, која се обидува да одговори на барањата, што пред неа се поставуваат. Повеќе пати, кутрата, ја мие чашата пред да му ја подаде на чорбаџи Теодос. Тоа е единствениот простор на дејствување што ѝ е даден во прикажаниот свет на комедијата! Арсо е ведар и весел човек, безгрижен и како трговец, та во оваа смисла му е спротивставен на сериозниот и намуртен чорбаџи Теодос. Вистински антиподен лик, меѓутоа, на сето она што го претставува и кон што стреми чорбаџи Теодос е заедницата на Циганите. Наспроти неговата укоченост и „испширканост“, што стојат како знак за неговата потреба нештата и ситуациите во животот да се имаат под апсолутна контрола, стои безгрижноста и непосредноста на Циганите, нивната подготвеност да им се препуштат на ситуациите во животот, што едноставно ќе им се случат. Застанати на патот, тие се (најпосле!) подготвени да му го врачат кумството на првиот што ќе најде. Со еднаква леснотија прифаќаат да учествуваат и во интригата на Арсо. Наспрема понудените пари од страна на чорбаџи Теодос за да се мавнат и да го ослободат од обврската, ја претпочитаат гурултијата и весело му се препуштаат на тркалото на превртливата среќа. Кога сета Топаана одеднаш, со свирки, песни и полни казани цревца и шкембе, ќе се појави среде лозјето на Арсо, чорбаџи Теодос превтасан од стихијата на случувањата, од немајкаде, останува да седи, да пие и да јаде со нив. Ова трае на општо задоволство на градската публика, којашто од сите страни сирка преку плотовите на Арсовото лозје, сè дури, не му ја врзат конечно други и на чорбаџи Теодос судбината, како што му ја врзаа и чалмата на исмеан во надуеноста и ароганцијата.

Интересно е да се забележи дека повеќето од ликовите се краткочетно исцртани во типичните одлики на нивниот психички портрет, од страна на самиот автор, во помошниот текст (дидаскалиите) на драмата.

Прашања и задачи:

1. Обиди се да го посочиш комедиографскиот учинок на секој од одделните типови/ ликови прикажани во драмата. Доколку ти е неопходна помош, следи ги авторските упатства во помошниот текст на драмата, во коишто се опишани типичните одлики на одделните ликови, а потоа обиди се да ги препознаеш миговите на нивната комична пројава во драмата.

На пример: По првата овде цитирана одломка од комедијата, која го прикажува разговорот помеѓу Томче и мајка му Кева по повод „калта под ноктите“ на Стојанка, што инаку особено му пречи на чорбаџи Теодос, разговорот продолжува на следниов начин:

ТОМЧЕ: А јас би ги изел и нејзните нокти!

КЕВА: Леле, Томче! Ти не знаеш што зборуваш! Нокти да јадеш!
И на мајка тоа да го речеш! Ти си нагазил, сине, на магија!

Каков се огласува Томче во оваа реплика, или поинаку, зошто е смешен со оваа своја изјава? Пронајди други примери во кои неговиот лик предизвикува смеа и обиди се да објасниш зошто? Од друга страна, во што се состои комиката на одговорот на неговата мајка? Дали познавањето на фолклорната магиска пракса е услов да се препознае комиката на оваа реплика? Натаму, обиди се на свој начин да ја дефинираш типичната улога на секој од прикажаните ликови и да ја откриеш основата на смешното во нив!

За домашна работа: Посочи ја природата на смешното во една од појавите на комедиографскиот текст. На пример, во шестата појава од третиот чин на драмата, или во некоја друга по твој избор!

За натамошно истражување: спореди го комедиографското дејство на оваа драма со она на драмата *Беѓалка* од истиот автор!

